

Бінарний концепт DISTANZ: асоціативне опитування

О. М. Лащук

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Corresponding author. E-mail: loxy83@ukr.net

Paper received 04.01.21; Accepted for publication 14.01.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-248IX73-12>

Анотація. У статті проаналізовано результати асоціативного опитування, проведеного серед носіїв німецької мови. Метод суб'єктивних дефініцій застосовується як додатковий, але цінний інструмент дослідження образного складника лінгвокультурного концепту. Здійснено розподіл лексем до когнітивних сегментів, з подальшим їх виокремленням до чотирьох рівнів особистісного простору: Ich-Welt, Mitwelt, Umwelt, Fremdwelt.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, образний складник, асоціативне опитування, когнітивний сегмент, рівні особистісного простору.

Концепт є центральним і найбільш суперечливим поняттям лінгвокогнітології, вирізняючись неоднозначністю свого тлумачення. Серед існуючих підходів до визначення концепту в сучасній лінгвістиці як провідні виокремлюють лінгвокультурологічний [1; 4; 6] та лінгвокогнітивний [3; 5]. Ми досліджуємо бінарний концепт DISTANZ з погляду лінгвокультурології. За В. І. Карасиком він має трьохкомпонентну структуру: поняттєвий, образний та ціннісний складники [4].

Мета статті – дослідити асоціативне опитування носіїв мови, яке є важливим інструментом для вивчення образного складника бінарного концепту DISTANZ. Для досягнення поставленої мети виконуємо такі завдання: аналіз результатів опитування; виокремлення асоціативних ознак досліджуваного концепту; застосування когнітивної метафори на матеріалі відповідей респондентів.

Матеріалом дослідження послуговували 100 анкет – відповідей носіїв німецької мови на поставлені питання.

Методи: застосування вільного асоціативного експерименту виявляється досить простим і водночас ефективним засобом досліджень. Він дає фактичний матеріал для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу [2, с. 92], у даному випадку німецької.

Під час проведення експерименту ми звернулися до опитування інформантів, запропонувавши їм написати асоціативні реакції на DISTANZ за допомогою іменників, прикметників, метафоричних образів, а також висвітленням ситуацій, у яких згадані асоціації проявляються. Результати тестування розділились на чотири групи в залежності від емоційного, інтелектуального, фізичного й духовного досвіду. Імена асоціацій послуговували основою для виділення образних характеристик концептів. Із метою підвищення рівня достовірності результатів відібрані такі асоціації, які повторюються не менше, ніж два рази, та мають один корінь або синонімічне значення. Слова, які були житі один раз не наведені.

Поняття віддаленості розуміється інформантами як:

- 1) некомфортне відчуття себе (Disharmonie 2%);
- 2) відчуженість (Entfremdung 3%, Fremdheit 4%, Fremdsein 2%);

- 3) замкненість (Geschlossenheit 2%, Reserviertheit 3%, Verschlossenheit 2%, Isolation 5%, Zurückhaltung 4%);

- 4) самотність (Einsamkeit 11%, Alleinsein 2%);

- 5) песимізм (Pessimismus 5%);

- 6) сум (Trauer, Traurigkeit 5%);

- 7) страх (Angst, Furcht 15%);

- 8) почуття невпевненості (Unsicherheit, Verunsicherung 5%).

Усі виокремлені прояви «внутрішньої віддаленості» (Ich-Welt) свідчать, у першу чергу, про незадоволення особистості собою, відображають внутрішню нестабільну, незреалізовану, дисгармонічну особистість.

Прикметникова палітра наводить наступні прояви внутрішньої некомфортності особистості: чужий (fremd 4%), замкнений (geschlossen, zurückhaltend 4%), стриманий (reserviert 3%), самотній (einsam 7%), покинутий (verlassen 2%), безликий (unpersönlich 2%), нещасливий (unglücklich 5%), песимістичний (pessimistisch 3%), сумний (traurig 7%), безрадісний (freudlos 2%), невпевнений (unsicher 2%), боязливий (ängstlich 6%), ізольований (isoliert 2%).

Усі вище виокремлені ознаки негативно конотовані і, як наслідок, спричиняють негативні емоції. Постійна або довготривала їх апеляція до особистості може спричинити розвиток депресії (Depression 4%), проявляється емоційний досвід. Наведені асоціації співвідносяться з Ich-Welt, когнітивні сегменти: а – замкненість, відчуженість; с – нестабільність, боязливість.

Концепт DISTANZ асоціюється у носіїв німецької мови з такими концептами як Egoismus, Agroganz 2%, Selbstverliebtheit 4% (егоїзм, самозакоханість), що співвідноситься з Mitwelt, когнітивний сегмент d – егоїстичність, зверхність, холодність; духовний, емоційний досвіди.

У професійному світі прояви віддаленості пов'язані з: нерівноправним становищем керівника й підлеглого (Vorgesetzter, Angestellter, Chef 6%, Lehrer, Schüler 3%); непрофесійністю (Oberflächlichkeit 3%, Dummheit 2%); невдачами (Misserfolg 2%); конкуренцією між працівниками (Konkurrenzkampf 3%). Профілюється Umwelt, когнітивний сегмент f – професійна відчуженість, маскуваність; інтелектуальний, емоційний, фізичний досвіди. Професійність, повага сприймається неоднозначно: часто наведені поняття сприяють відстороненню людей один від одного

(Professionalität 2%; Wissenschaft 3%, Respekt 2%) – інтелектуальний, духовний, емоційний досвіди; збереженню рангованості стосунків (Rangverhalten 2%) або ж призводить до появи почуття заздрості (Neid 3%) – емоційний досвід.

Велику чисельність серед німецьких інформантів займає концепт Hass 33% (ненависть), при чому, чим менший вік, тим більший його вияв. Пояснити це можна зі нестриманістю сучасної молоді. Даний концепт втілює Mitwelt (другий або ж третій рівень особистісного простору: сімейні, дружні стосунки), духовний, емоційний досвіди. Конотація, звичайно, негативна.

Концепт Wut 7% (гнів) виступає синонімом до концепту Hass. Тут задіяні фізичний, емоційний досвіди (зміна виразу, кольору обличчя, голосу, інтонацій), негативна маркованість. Оскільки прояви гніву спрямовані на когось, активізується Mitwelt, Umwelt (другий, третій або ж четвертий рівень особистісного простору: сімейні, дружні або професійні відносини).

Неправдивість, нещирість, пліткування (Unehrlichkeit, Untreue 4%, Spinnen 4%) теж має своїм наслідком припинення комунікативного акту (духовний, емоційний, фізичний досвіди).

Німецькі респонденти розуміють під дистанцією недовіру (Misstrauen 19%), коли комуніканти не мають своїм наміром побудову позитивних ситуацій спілкування. Реалізація духовного, емоційного досвіду.

Прояви дистанції співвідносяться у німецькій свідомості з мало- або зовсім незнайомими людьми (Unbekannte, Fremde 20%, Anonymität 2%). Проявляється фізичний (віддалена позиція) та емоційний досвіди (стриманість, нейтральність), Fremdwelt, когнітивний сегмент g – стриманість, ненав'язливість. Цікавим є співвіднесеність Distanz із Landrat, Arbeitsamt 3% через бюрократизм.

Feind, Feindschaft 20% (ворог, ворожість), Verbrecher 2%, Kriminalität 3%, asoziale Menschen 2%, Gefängnis 2%, Polizei, Gewalt 3% та негативні звички (Alkohol, Drogen, Pornographie 4%) співвідносяться з негативним баченням дистанції. Актуалізація всіх видів досвіду: духовного, емоційного, інтелектуального, фізичного.

Загалом поняття дистанції асоціюється у німецьких респондентів із: відхиленням чисельності позиції (Abgrenzung, Abweisung 3%), несприйняттям, запереченням, антипатією (Abneigung 7%, Ablehnung 5%), відстороненою позицією (Abschirmung, Entfernung, Fernhalten, Distanzierung, Meiden 10%). Активізація духовного, емоційного, інтелектуального, фізичного досвідів.

Узагальнене бачення концепту DISTANZ апелює до таких понять просторової, візуальної віддалі: Entfernung 14%, Ferne 8%, Weg, Strecke 3%, Abstand 12%, що активує фізичний досвід.

Виокремлені ситуації знаходять місце в різноманітних життєвих ситуаціях, які відображають духовний, емоційний, інтелектуальний, фізичний досвіди та негативно конотовані:

1) під час контакту з незнайомими / малознайомими людьми (beim Kennenlernen von neuen Menschen; bei Menschen, die man nicht kennt; Treffen mit Fremden;

fremde Personen auf öffentlichen Plätzen; mit fremden Menschen: ich ordne sie als mir fremd ein. Mir ist unbehaglich);

2) з людьми, які не подобаються, не викликають симпатії (bei Leuten, die man nicht besonders mag; es gibt Personen, die man im Leben hat, doch mag man sie nicht u. deswegen verspürt man Hass; Antipathie zw. Menschen);

3) у конфліктних ситуаціях (bei Streit, Konflikt, bei der Trennung, Kündigung, Konfliktsituationen zw. Freunden; Stress, wenn sich jemand verändert; nicht reden; kein Kontakt; ignorieren; während der Ehekrise, des Abschieds);

4) розчарування, непорозуміння (bei Enttäuschungen, Missverständnissen; wenn man nicht mit einander spricht; wenn man Unstimmigkeiten mit gewissen Personen hat u. ihnen aus dem Weg gehen möchte);

5) при застосуванні насильства (bei Gewalt; schlagen; Gewalttätig; leiden; Mobbing; Witze machen; respektloses Auftreten);

6) різне світобачення (wenn jeder nur mit seinen Dingen beschäftigt ist; wenn die Menschen einander nicht verstehen können; unterschiedliche Interessen; bei gegensätzlichen Meinungen);

7) у професійній сфері (Rangverhalten; zw. Vorgesetzten u. Angestellten, zw. Lehrer, Schüler u. Schüler untereinander; im Berufsleben; andere Menschen ausnutzen; in Konflikten zeigt sich, ob ein Mensch einem anderen hilft);

8) різні види розладів (sexuelle Krankheiten; Aufdringlichkeit; Hysterie; psychische Probleme);

9) негативні емоції (durch Hass, Angst, Ärger entsteht Distanz; man möchte andere Menschen nicht sehen; bei Angst, wenn man nicht glücklich ist; Eifersucht; Böseartigkeit; Aggressivität);

10) обман (belogen werden; lügen; Betrug; Verrat);

11) неконтактність (Emissionslosigkeit; schweigen; nicht reden; sich schämen; ausweichen, zurückweisen; hintergehen).

Наповненість змісту бінарного концепту DISTANZ прикметниковим рядом наступна: 1) оцінний компонент (schlecht 3%, abweisend 3%, ekelig 2%, unangenehm 2%, unsympatisch 2%); 2) просторовий (weit 7%, fern 2%, entfernt 4%, klein 2%, unerreichbar 2%); 3) кінетичний (hart 2%, trocken 2%, quälend 2%, verletzend 2%); 4) температурний (kalt 17%, kühl 7%); 5) зоровий (düster 2%, klar 2%, dunkel 6%, abstrakt 2%); 6) смаковий (bitter 2%, sauer 4%); 7) розумовий (unverständlich 2%, professionell 2%, fehlerhaft 2%, anfänglich 2%, langweilig 2%); 8) емоційний (hasserfüllt, verhasst 4%, böse 7%, verärgert, ärgerlich 3%, genervt 2%, gefühllos 3%); 9) характеристика внутрішніх станів (egoistisch, arrogant 4%, selbstbewusst 2%, selbstverliebt 2%, gemein 3%, lieblos 2%, lustlos 2%, grob 2%, unnahbar 2%, unehrlich 2%); 10) неспрямований на контакт (feindlich 2%, aggressiv 3%, streitsüchtig 2%, untreu 2%, unvertraulich, vertrauensbruch 3%, unfreundlich 2%, misstrauisch 3%, kritisch, skeptisch 3%, feindselig 3%, kontaktscheu 2%).

Метафоричне осмислення концепту DISTANZ має такі образи:

1) дорога, шлях (Weg 5%, Entfernung 2%);

- 2) погодні явища (Schnee, Regen, schlechtes Wetter, Wind, Hagel, Nebel, Winter, Frost, Eis 17%);
 3) темрява (Dunkelheit 3%);
 4) температурний показник (Kälte/kalt 28%, Abkühlung, Kühle 12%, frieren 2%);
 5) зброя (Waffen, Schusswaffen, Messer, Bomben, Abwehr 9%);
 6) війна (Krieg 7%);
 7) смерть (Tod 3%);
 8) нюховий образ (ungepflegter Mundgeruch, faule Zähne, schlechte Zähne, schlechter Geruch 5%);
 9) чужина, нерідна земля (Ausland 6%).
 Отже, метафоричне переосмислення концепту DISTANZ об'єднуємо в наступні групи (нами наведені ще й одиничні вживання лексеми): просторовий

образ (Weg, Entfernung, Steppe, fremder Ort-Verwirrung); візуальний образ (Dunkelheit); локативний образ (Ausland, einsame Insel); нюховий образ (ungepflegter Mundgeruch, faule Zähne, schlechter Geruch); мілітаризований образ (Waffen, Schusswaffen, Messer, Bomben, Abwehr, Krieg, Tod); кліматичний образ (Schnee, Regen, schlechtes Wetter, Wind, Hagel, Nebel, Winter, Frost, Eis, Kälte/kalt, Abkühlung, Kühle).

Висновки. Таким чином, асоціативні реакції інформантів поділяються стосовно сфери впливу на прояві внутрішнього та зовнішнього світів із відповідною актуалізацією різних видів досвіду. Перспективу наукової розвідки вбачаємо у дослідженні ціннісних характеристик концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачів С. Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии: поиски метода // Vita in lingua: к юбилею проф. С. Г. Воркачова: сб. статей. Краснодар, 2007. С. 39–60.
2. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету // Волинь–Житомирщина. 2010. № 22(2). С. 334–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22%282%29_44
3. Жаботинская С. А. Основы теории примарной метафоры // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. 2011. Т. 14, № 1. С. 35–45.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. М.: Academia, 2004. 389с.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование // Вестник Волгоградского государственного университета. 2004. № 1 С. 29–34.

REFERENCES

1. Vorkachov S. G. Ot lingvokontseptologii k lingvoideologii: poiski metoda // Vita in lingua: k iubileiu prof. S. G Vorkachova: sb. statej. Krasnodar, 2007. P. 39–60.
2. Denysevych O. V. The Free Associative Experiment as a Mean of Researching the Social Portrait // Volyn – Zhytomyrshchyna. 2010. № 22(2). P. 334–340.
3. Zhabotynska S. A. Basic issues of the Theory of Primary Metaphor // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lingvistychnoho universytetu. Seriiia: Filologija. 2011. T. 14, № 1. P. 35–45.
4. Karasik V. I. Language Circle: Person, Concepts, Discourse. M.: Academia, 2004. 389 p.
5. Kubriakova E. S. Language and knowledge: Towards acquiring the knowledge about language: parts of speech from the cognitive point of view. The role of language in the world cognition. Moscow: Yazyki slavianskoi kulturu, 2004. 560 p.
6. Slyshkin G. G. Lingvokulturnyj kontsept kak sistemnoie obrazovanie // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. 2004. № 1 P. 29–34.

The binary concept DISTANZ: Associative Inquest

O. M. Lashchuk

Abstract. The article deals with the associative interview as an instrument of investigating of the linguocultural binary concept DISTANZ among German native speakers. The associative interview is one of the main methods for reconstruction of the imaginary component. The article reveals the cognitive segments of the binary concept DISTANZ and their selection to four levels of personal spaces: Ich-Welt, Mitwelt, Umwelt, Fremdwelt.

Keywords: linguocultural binary concept, imaginary component, associative interview, cognitive segment, levels of personal space.